

5. Wortbildungsprozesse - Derivation

Όπως είχαμε δει προηγουμένως, στα δεσμευμένα (gebundene) γραμματικά μορφήματα - Grammatische Morpheme (grammatical morphemes) που περιγράφουν πιο αφηρημένες –πληροφορίες Γραμματικής/Λογικής,

ορισμένες πληροφορίες αφορούν:

τον αριθμό, συγκεκριμένα, τον πληθυντικό (2)

την πτώση αριθμό, συγκεκριμένα, για την γενική (Genitiv – genitive) (2)

το γραμματικό γένος (4)

για τον χρόνο (8)

δηλαδή, πληροφορίες που περιέχονται στην κλίση ουσιαστικών, επιθέτων και ρημάτων

γάτ-ος

γάτ-α

γάτ-ας

γατ-ιά

σκύλ-ος

σκύλ-ου

σκύλ -α

σκυλ-ιά

Katz-e

Katz-en

Kater-

Hund-

Hund-es

Hund-e

Hund-en

άλλες πληροφορίες αφορούν:

το (φυσικό) φύλο (3)

για το μέγεθος (5)

υποκοριστικά (6)

στοιχεία που αλλάζουν την σημασία της λέξης (7)

δηλαδή, πληροφορίες που τροποποιούν την σημασία της λέξης ή την αλλάζουν εντελώς.

γατ-άκι

γάτ-αρος

γατ-ούλης

γατ-όνι

σκυλ-άκι

σκύλ-αρος

σκυλ-άκος

Kätz-chen

Hünd-in

Hünd-chen

Στην περίπτωση στην οποία τα δεσμευμένα (gebundene) γραμματικά μορφήματα - Grammatische Morpheme (grammatical morphemes) που περιγράφουν πιο αφηρημένες –πληροφορίες Γραμματικής/Λογικής, αφορούν πληροφορίες

που περιέχονται στην κλίση ουσιαστικών, επιθέτων και ρημάτων χωρίς να αλλάξει οτιδήποτε άλλο στην καθαυτή σημασία της λέξης τότε πρόκειται για Flexion – κλίση (inflection)

Στην περίπτωση στην οποία τα δεσμευμένα (gebundene) γραμματικά μορφήματα - Grammatische Morpheme (grammatical morphemes) που περιγράφουν πιο αφηρημένες –πληροφορίες Γραμματικής/Λογικής, αφορούν πληροφορίες όπου πραγματοποιείται- είτε λίγο είτε πολύ - οποιαδήποτε αλλαγή- στην καθαυτή σημασία της λέξης τότε πρόκειται για παραγωγή νέων λέξεων – «Παραγωγή» Derivation (derivation).

Επειδή πρόκειται για παραγωγή νέων λέξεων το Derivation είναι Wortbildungsprozeß, ενώ το Flexion όχι.

Τα Γερμανικά είναι ιδιαίτερα παραγωγική γλώσσα (produktiv).

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Παραγωγή (Derivation- derivation) πάντα αλλάζει την σημασία της λέξης, είτε πολύ είτε λίγο.

Τα Derivationsmorpheme μπορεί να αποτελούν καταλήξεις (Suffixe - suffixes)

Kätz-chen
Hünd-chen

Hünd-in

kauf-bar
Käuf-er (Agents – Δράστης = αυτός που αγοράζει)

grün-lich
glück-lich

Τα Derivationsmorpheme μπορεί επίσης να αποτελούν προθέματα (Präfixe -prefixes)

ver-kauf-en(Flexionsmorphem)
be-arbeit-en(Flexionsmorphem)
Un-glück
ur-alt

Στα Γερμανικά και τα Αγγλικά, οι καταλήξεις και τα προθέματα στο σύνολό τους ονομάζονται Affixe (affixes).

-chen
-in
-bar
-er
-lich

ver-
be-
un-
ur-

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η Παραγωγή (Derivation) μπορεί να αλλάξει και την γραμματική κατηγορία της λέξης

Glück (Nomen) - glück-lich (Adjektiv)
kaufen (Verb)- Käuf-er (Nomen)
kaufen - kauf-bar (Adjektiv)

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Παραγωγή (Derivation) δεν ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες.

reich (Adjektiv)– Reich-tum (Nomen)
arm (Adjektiv) – Arm-ut (Nomen)

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Παραγωγή (Derivation) μπορεί να επαναληφθεί.

Glück (Nomen) - glück-lich (Adjektiv)

glück-lich (Adjektiv) – un-glück-lich (Adjektiv)

un-glück-lich (Adjektiv) - un-glück-lich-keit (Nomen)

kaufen (Verb)- Kauf-er (Nomen)

Kauf-er (Nomen) – Ver-kauf-er (Nomen)

Ver-kauf-er (Nomen) – ver-kauf-er-isch (Adjektiv)

Όταν επαναλαμβάνεται το ίδιο μόρφημα, το Derivationsprozeß χαρακτηρίζεται και ως «iterativ» (iterative – όρος από την Πληροφορική):

Urururgroßvater (Ur-ur-ur-großvater)

vorvorgestern (vor-vor-gestern)

Exexfreund (Ex-ex-freund)

Προσοχή - και εδώ έχουμε αλλαγή της σημασίας της λέξης

άλλο π.χ.

Urgroßvater άλλο Urururgroßvater

άλλο π.χ.

vorgestern άλλο vorvorgestern

άλλο

Exfreund άλλο Exexfreund

Όπως προαναφέραμε, στην περίπτωση στην οποία τα δεσμευμένα (gebundene) γραμματικά μορφήματα - Grammatische Morpheme (grammatical morphemes) που περιγράφουν πιο αφηρημένες –πληροφορίες Γραμματικής/Λογικής, αφορούν πληροφορίες που περιέχονται στην κλίση ουσιαστικών, επιθέτων και ρημάτων χωρίς να αλλάξει οτιδήποτε άλλο στην καθαυτή σημασία της λέξης τότε πρόκειται για Flexion – κλίση (inflection)

Στην Κλίση (Flexion) δεν αλλάζει η καθαυτή σημασία της λέξης, μόνον πληροφορίες που αφορούν πτώση, αριθμό, χρόνο κ.α. Επομένως, δεν αποτελεί Wortbildungsprozeß.

Στην Κλίση (Flexion) ακολουθούνται συγκεκριμένοι κανόνες, που μπορούν (και σε εφαρμογές Πληροφορικής, όπως θα δούμε αργότερα), εύκολα μπορούν να περιγραφούν με «αυτοματοποιημένες» διαδικασίες, όπως κλίνουμε ρήματα, ουσιαστικά και επίθετα.

Αντίθετα, όπως προαναφέραμε, στην Παραγωγή (Derivation), που ως Wortbildungsprozeß πάντα αλλάζει την σημασία της λέξης, μολονότι υπάρχει ένα γενικό πλαίσιο κανόνων, δεν πρόκειται για «αυτοματοποιημένες» διαδικασίες.

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2.ppt

Flexion (Nomen)

- **Hund+e**
 - Morphem 1 = Hund = **Lexikalisches Morphem**
 - Morphem 2 = e = **Grammatisches Morphem**

Grammatische Bedeutung:

(1) Numerus = Plural

(2) Kasus = Nominativ

= Flexion

⇒ Morphem 2 = e = **Flexionsmorphem**

- **Hund+e: Wortbildungsprozess = Flexion**

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2.ppt

Flexion (Verben, Diskontinuierliche Morpheme)

- **ge+stand+en**
 - Morphem 1 = stand = **Lexikalisches Morphem**
 - Morphem 2 = en = **Grammatisches Morphem**
 - Morphem 3 = ge = **Grammatisches Morphem**

Grammatische Bedeutung:

(1) Numerus, (2) Person: nicht definiert

(3) Tempus = Perfekt

= Flexion

⇒ Morphem 2 = en., Morphem 3 = ge = **Flexionsmorphem**

- **ge+stand+en : Wortbildungsprozess = Flexion**

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2.ppt

Flexion

- Flexionsprozesse verlaufen meist regelmäßig (im Gegensatz zu Derivationsprozesse und Kompositionsprozesse)
- Flexionsprozesse können nicht wiederholt werden (im Gegensatz zu Derivationsprozesse und Kompositionsprozesse)
- Flexionsprozesse sind keine Wortbildungsprozesse (im Gegensatz zu Derivationsprozesse und Kompositionsprozesse) weil sie Wortbedeutung nicht verändern

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2.ppt

Derivation

- **grün-lich**
 - Morphem 1 = grün
 - Morphem 2 = lich = **Grammatisches Morphem**

- Morphem 2 = lich
 - = **Grammatisches Morphem**
 - = **Verändert die Bedeutung von Morphem 1 = grün**
 - **Morphem 2 = lich = Derivationsmorphem**
 - **grün-lich : Wortbildungsprozess = Derivation**

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2.ppt

Derivation (Veränderung der Bedeutung und der Grammatischen Kategorie)

- ess-bar
 - Morphem 1 = ess = **Lexikalisches Morphem (Verb: essen)**
 - Morphem 2 = bar = **Grammatisches Morphem**
- Morphem 2 = bar
 - = **Grammatisches Morphem**
 - = **Verändert die Bedeutung von Morphem 1 = ess**
 - = **Verändert die Grammatische Kategorie von Morphem 1 = ess (VERB) => ADJEKTIV**
 - **Morphem 2 = bar = Derivationsmorphem**
 - ess-bar: **Wortbildungsprozess = Derivation**
- ver-kauf-bar: **Wortbildungsprozess = Derivation (2 Derivationsprozesse)**

Κλείνοντας με μια πιο καλλιτεχνική νότα,

ας συγκρίνουμε

την προβλεψιμότητα των Flexionsprozesse με την λογική της μουσικής της εποχής Μπαρόκ (17αιώνας – αρχές 18^{ου})- της καθαυτής Κλασσικής μουσικής, εδώ με την Kaffeekantate «Καντάτα του Καφέ» του Bach (Μπαχ),

και την σύνδεση του στοιχείου της επανάληψης αλλά με αλλαγές στην βασική «μελωδία», όπως ισχύει στο Derivationsprozess με τα Αφρικανικά Gospels (Γκόσπελ) – εδώ από Ζάμπια (Zambia). Παρατηρείται η σταδιακή αλλαγή της μελωδίας μέχρι να αλλάξει εντελώς, όπως μετά από πολλαπλά Derivationsprozesse.

Η Kaffeekantate «Καντάτα του Καφέ» του Bach (καταγωγή από Leipzig-Λειψία) είναι οπερέτα (κωμική) της εποχής με θέμα την σύγκρουση πατέρα –κόρης για τον καφέ: Ο καφές, που στον 18^ο αιώνα είχε ήδη γίνει πλέον της μόδας στην Ευρώπη, αρχικά δεν θεωρείτο πρόπον οι γυναίκες, και ιδιαίτερα οι νεαρές δεσποινίδες, να τον απολαμβάνουν. Έτσι, ο πατέρας απειλεί την κόρη με την φοβέρα «Αν δεν σταματήσει να πίνεις καφές τότε γαμπρό δεν έχει!». (Wohlan! so musst du dich bequemen, Auch niemals einen Mann zu nehmen) Η κόρη όμως συνεχίζει ακάθεκτη να πίνει καφέ. Εδώ επαναλαμβάνεται η φράση

Die Katze lässt das Mäusen nicht,
Die Jungfern bleiben Coffeeschwestern.

(Όπως) η γάτα δεν αφήνει το κυνήγι των ποντικών, οι κοπέλες (Jungfern) παραμένουν «καφεδούδες» (Coffeeschwestern -βλ. ορθογραφία της εποχής).

Maus-> ρήμα mausen -> ουσιαστικοποίηση «das Mäusen»
(βλ και Αγγλικά "mousers" –γάτοι που είναι δεινοί κυνηγοί ποντικών).

Bach: Terzetto (τρεις τραγουδιστές-τρεις φωνές) "Die Katze lässt das Mäusen nicht" from "Coffee Cantata", BWV 211

<https://www.youtube.com/watch?v=YonkJDrJXgg>

zambian gospel Nimulilesa by AGMA

<http://www.youtube.com/watch?v=fJJIep0COIU>

(Nyanja and Bemba)

6. Wortbildungsprozesse – Komposition

Σήμερα θα εστιάσουμε στις διαδικασίες της Σύνδεσης -Komposition (composition – compounding) ως διαδικασία δημιουργίας-σχηματισμού νέων λέξεων (Wortbildungsprozeß)

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2 .ppt
(και τα αντίστοιχα σημεία από το Lehrmaterial-1.pdf)

Τα Γερμανικά είναι ιδιαίτερα παραγωγική γλώσσα (produktiv). Αυτό δεν ισχύει μόνο για την Παραγωγή (Derivation) αλλά και για την Σύνθεση (Komposition – composition).

Με την Παραγωγή (Derivation) και την Σύνθεση (Komposition) σχηματίζονται νέες λέξεις.

Η Παραγωγή (Derivation) και την Σύνθεση (Komposition) αποτελούν Wortbildungsprozesse.

Η διαφορά της Σύνθεσης (Komposition) από την Παραγωγή (Derivation) είναι ότι η Σύνθεση (Komposition) αφορά λέξεις ενώ η Παραγωγή (Derivation) αφορά δεσμευμένα γραμματικά μορφήματα (grammatische Morpheme).

Ας δούμε ξανά τα προηγούμενα παραδείγματα

Katz-e (Flexion)

Katz-en (Flexion)

Kater-0 (Flexion – Nullmorphem)

Hund-0 (Flexion – Nullmorphem)

Hund-es (Flexion)

Hund-e (Flexion)

Hund-en (Flexion)

Glück (Nomen) - glück-lich (Adjektiv) (Derivation)

glück-lich (Adjektiv) – un-glück-lich (Adjektiv) (Derivation)

un-glück-lich (Adjektiv) - un-glück-lich-keit (Nomen) (Derivation)

kaufen (Verb)- Kauf-er (Nomen) (Derivation)

Kauf-er (Nomen) – Ver-kauf-er (Nomen) (Derivation)

Ver-kauf-er (Nomen) – ver-kauf-er-isch (Adjektiv) (Derivation)

Από τις λέξεις αυτές, με την σύνδεση με άλλες λέξεις (και λεξικά μορφήματα) δημιουργούνται οι νέες – σύνθετες – λέξεις (Komposita – compound words) με την διαδικασία της Σύνθεσης (Wortbildungsprozeß: Komposition):

Kaufmann
Kaufhaus
Katzenart
Hunderasse
Hundewetter
Muskelkater?

Glückspilz
Glücksbringer

Großvater

Στην Σύνθεση (Komposition) μπορούν να πραγματοποιηθούν συνδυασμοί ουσιαστικών (Nomen – N), επιθέτων (Adjektiven - A) ή ρημάτων (Verben- V)

N + N
Hunderasse
Hundewetter
Muskelkater
Glückspilz

N + A

wunderschön
weinrot
bärenstark

N + V

staubsaugen

A + N

Großvater
Rotwein

A + A

dunkelblau
schwarzweiß

A + V

volltanken

schönreden

V + N

Bratwurst

Tanzschule

Rennrad (αγωνιστικό ποδήλατο)

V + A

fahrbereit (έτοιμος για οδήγηση /αναχώρηση)

treffsicher (ακριβής, εύστοχος)

V + V

mähdreschen («θεριζοαλωνίζω» -> θεριζοαλωνιστική μηχανή *Mähdrescher* – combine harvester)

prägepolieren (στιλβώ, γυαλίζω μέταλλο)

<https://www.sciencephoto.com/media/179434/view/combine-harvester-and-tractor-at-work>

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) πάντα αλλάζει την σημασία της λέξης, είτε πολύ είτε λίγο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η Σύνθεση (Komposition) μπορεί να αλλάξει και την γραμματική κατηγορία της λέξης

Rotwein (Nomen)

weinrot (Adjektiv)

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) δεν ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες.

Rotwein
weinrot

Bahnhof
*Hofbahn

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) μπορεί να επαναληφθεί, δημιουργώντας πολυσύνθετες λέξεις- mehrgliedrige Komposita:

Bahnhof
Busbahnhof
Haltestelle
Busbahnhofhaltestelle

Rotwein
Rotweinglass
Rotweinglassbehälter

Σε αρκετές περιπτώσεις, το ένα συστατικό προσδιορίζει το άλλο.

dunkelblau (βαθύ/σκούρο μπλε)
Rotwein (κόκκινο κρασί)

Kinokasse (το ταμείο του κινηματογράφου)
Krankenkasse (το ταμείο των αρρώστων – το Ασφαλιστικό Ταμείο)

Εδώ πρόκειται για Determinativkomposita.

Αυτό δεν ισχύει πάντα.

Υπάρχουν και περιπτώσεις όπου και το πρώτο συστατικό και το δεύτερο συστατικό έχουν «ισάξια» σημασία στην λέξη, όπως π.χ. «μαυρόασπρο» , «γλυκόξινο» (Kopulativkomposita).

schwarzweiß
süßsauer

Jackenkleid (φόρεμα-παλτό /παλτό-φόρεμα)

Ειδική περίπτωση στην δημιουργία συνθετικών Komposita. αποτελούν τα unikale Morpheme, ιδιαίτερο είδος λεξικού μορφήματος (lexikalisches Morphem) το οποίο συνδέεται μόνο με μια συγκεκριμένη λέξη και δεν μπορεί μόνο του να «σταθεί» νοηματικά:

Him-beeren

(το “Him” δεν είναι λέξη στα Γερμανικά, περιέχει όμως λεξικές πληροφορίες γιατί προσδιορίζει το είδος Beeren - Blaubeeren, Stachelbeeren, Erdbeeren)

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2 .ppt (8):

Komposition

- Hund+e = Hunde = 1 Wort
- Rasse = 1 Wort

= Hunderasse = Kompositum

Wort + Wort = Komposition (Zusammensetzung)

Bei Determinativkomposita wird ein Teil der Zusammensetzung durch den anderen näher bestimmt

König, W. (1985): “Zur allgemeinen Einführung: Das Wort (Morphologie)” in: *dtv Atlas zur deutschen Sprache*, 6te Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag

Zum Beispiel: *Hunde/Katzen/Pferde* + Rasse

- Hunde + Rasse: **Wortbildungsprozess**
= **Komposition**
- Bahn+hof+platz: Wortbildungsprozess = **Komposition**

(3 Bestandteile – 2 Kompositionsprozesse)

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2 .ppt (9):

Komposition (Beispiele)

- **Nomen + Nomen:** Traumfrau
- **Nomen + Adjektiv:** weinrot
- **Nomen + Verb:** staubsaugen
- **Adjektiv + Adjektiv:** dunkelblau
- **Adjektiv + Nomen:** Rotwein
- **Adjektiv + Verb:** schönreden
- **Verb + Verb:** mähdreschen
- **Verb + Nomen:** notlanden
- **Verb + Adjektiv:** fahrbereit

e-morphologie-2-Lehrmaterial-Grundstudium-2 .ppt (10):

Komposition (Sonderfälle)

- **Unikale Morpheme:**
 - Brom-beere
 - Him-beere

= Gebundene lexikalische Morpheme die nur in einer einzigen Kombination aufkommen können

König, W. (1985): “Zur allgemeinen Einführung: Das Wort (Morphologie)” in: *dtv Atlas zur deutschen Sprache*, 6te Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag

Κλείνοντας με μια πιο καλλιτεχνική νότα, ας συγκρίνουμε την σύνθεση των λέξεων, την δυνατότητα ανταλλαγής και ποικιλομορφίας συνθετικών, αλλά και την δημιουργία πολυσύνθετων λέξεων με παραδοσιακούς κεντροευρωπαϊκούς χορούς (που εξελίχθηκαν σε μινουέτα, βαλς και– επιδρώντας και στους παραδοσιακούς χορούς της Νησιωτικής Ελλάδας – οι μπάλοι, όπου πήραν Φράγκοι και Βενετοί-Γενοβέζοι), όπου υπάρχει αλλαγή παρτενέρ αλλά και δημιουργία μικρών κύκλων 4 τουλάχιστον ατόμων πιασμένοι χέρι-χέρι:

Lady Gresham's Ball - The Hole in the Wall (Hornpipe from Henry Purcell's 'Abdelazer') 1810 (Early 19th century - "Era of Napoleon Wars")

<https://www.youtube.com/watch?v=TUxbcJIOHNY>

London Folk dance the Opening

<https://www.youtube.com/watch?v=SIiOMCz0jFc>

7. Flexion und Wortbildungsprozesse – Derivation-Komposition (Wiederholung) & Webex

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) και η Παραγωγή (Derivation) πάντα αλλάζουν την σημασία της λέξης, είτε πολύ είτε λίγο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η Σύνθεση (Komposition) και η Παραγωγή (Derivation) μπορούν να αλλάξουν και την γραμματική κατηγορία της λέξης

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) και η Παραγωγή (Derivation) δεν ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες.

Σε αντίθεση με την Κλίση (Flexion), η Σύνθεση (Komposition) και η Παραγωγή (Derivation) μπορούν να επαναληφθούν.